

Zborovsko petje – vzgoja k lepoti

Choral Singing – Education towards Beauty

Dr. David Bandelj

Humanistični licej Gorica, Italija

DIZ Trubar- Gregorčič,
Puccinijeva ulica 14, 34170 Gorica, Italija

dbandelj@yahoo.it

Izvleček

Članek povzema ugotovitve delavnice, ki sem jo imel na Otočcu v okviru izobraževanja ZRSŠ septembra 2019. V njem skušam razčleniti nekatere ne nujno glasbene razsežnosti zborovskega petja in pri tem izpostaviti vlogo zborovodje ter podati nekaj izzivov za nadaljnje delo. Predvsem me zanimajo psihološka in vzgojna plat timskega dela ter pedagoški pristop zborovodje kot sinergičnega oblikovalca sil in teženj pevcev.

Ključne besede: zborovodja, zborovsko petje.

Abstract

The article sums up the conclusions reached at the workshop which I held in Otočec as part of a training programme organized by the National Education Institute Slovenia in September 2019. In the article, I attempt to analyse certain dimensions of choral singing, not necessarily musical ones, and in the process highlight the role of the choirmaster and suggest a few challenges for future work. I am mostly interested in the psychological and educational aspect of teamwork, and in the pedagogical approach of the choirmaster as a synergistic shaper of the singers' powers and aspirations.

Keywords: choirmaster, choral singing.

Apologija k naslovu

Da bo »lepota odrešila svet«, je vedel že Fjodor Mihajlovič Dostojevski; njegova izjava, ki je zapisana v romanu *Idiot*, je tako preplavila svet, da je postala že simbolna za vsak tip umetnosti in njenega spopadanja z estetiko, toda povedati je treba, da ruski pisatelj ni imel v mislih zgolj tega, temveč tudi neizrekljivo plat vsakega umetniškega snovanja, ki je nujno vezano na koncept človekove vloge v njem in njene posvečenosti. Gre skratka za izjemno širok pojem lepote, ki vključuje tudi idealizem. Ta je vsem zborovskim navdušencem

nekako pisan na kožo, pravzaprav pa se spaja tudi z nekoliko bolj znanstvenim, ampak vseeno zgodovinskim pojmom lepote, ki ga poznamo iz antične Grčije, to je kalokagathia (καλοκαγαθία), sintagma, ki združuje v sebi pridevnika »lep« (καλὸς – kalòs) in »dober« (ἀγαθός – agathòs) in predstavlja poleg estetske vrednosti tudi moralno integriteto, kar pomeni, da vse, kar je resnično lepo, je tudi npravstveno dobro.

V spoju obeh pravkar omenjenih vrednot lepote je zgrajeno tudi moje prepričanje o vlogi zborovskega petja in vrednotnem sistemu, v katerem skušam kot

zborovodja vplivati na svoje (repertoarne in ekipne) izbire ter na svojo posredovalno vlogo, saj je to, kar želim podati pevcem v naših skupnih druženjih, predvsem dejstvo, da je petje v zboru ena izmed življenjsko pomembnih veščin, v jeziku sodobnosti bi temu rekli *life skill*. Trdno verjamem, da je zbor prvovrstna kovnica karakterjev, izraznosti in skupnega dihanja, utripa in povezovanja, kar je za čas, v katerem utrip merita predvsem tehnološka pismenost in instant informacija, dragoceno in pomembno.

Vloga zborovodje seveda pri tem ni zanemarljiva, temveč je celo bistvena. Prepričan sem namreč, da vsak

kolikor toliko izobražen dirigent lahko pripelje zborovsko telo do merljivih rezultatov, ki zajemajo intonacijo, prepričljivost izvedbe, artikulacijo ipd. Težko pa je še kako dobremu glasbeniku delovati na tistih področjih, ki niso merljiva, so pa posebno za heterogeno skupino ljudi, kakršna je zbor, izjemno pomembni za njegovo preživetje in rast. Če izrazim s slikovno predlogo, je namen tega prispevka razmišljati, kako iz skupine, ki jo prikazuje spodnja slika:

Zbor je prvovrstna kovnica karakterjev in skupnega dihanja, utripa in povezovanja.

(Foto Ožbej Černe)

zgraditi skupino, kot jo prikazuje sledeča:

(Foto Ožbej Černe)

Na prvi sliki je razvidna disciplinirana *skupina* pevcev, na drugi pa nasmejana *skupnost*, ki ne skriva ljubezni do tistega, kar dela, in do tega, da se preprosto, a ne samoumevno, počuti dobro v odnosih, ki se pletejo med njenimi člani.

Kako do tega?

Pri stvareh, ki imajo višji smisel, je treba vedno iskati izvor. Tako sem pri samoizpraševanju, ki vključuje razloge o tem, kako pevci doživljajo svoje petje v zboru, startal prav pri njih. Vsak otrok v določeni fazi razvoja razume petje po svojih trenutnih močeh, zmogljivostih in talentih. Tako sem opravil krajšo anketo med pevci različnih starosti iz OPZ Emil Komel in iz MeMIPZ Emil Komel, ki sem ju vodil v lanskem šolskem letu. Na vprašanje »Zakaj prepevam v zboru?« so odgovorili tako (navajam entropično):

... ker v zboru lahko poješ več glasov in potem je celota super lepa.

Mara, 10 let

... ker želim nekoč peti v odraslem zboru ...

Lucija, 8 let

... ker sem slišala zbor, kjer poje moja sestra in sem se zaljubila.

Petra, 6 let

... ker rada pojem in bi rada pela še boljše.

Lucia, 10 let

... ker je pevski zbor v zadnjih letih postal del mojega življenja in uživam v tem, karujemo in ustvarjamo.

Samuel, 20 let

... ker mi je všeč peti med čudovitimi ljudmi, s katerimi delimo isto strast.

Zala, 18 let

... ker doživljam čustva, ki jih nikjer drugje ne.

Jakob, 20 let

... ker mi je všeč deliti glasbo in njeno magijo z drugimi.

Katarina, 18 let

... ker me to definira.

Alessandro, 20 let

Jasno je, da gre za različna zavedanja, vsa pa izhajajo iz globljega uvida v lastno osebnost, ki je seveda različna. Skupni imenovalec je pri vseh zgoraj omenjenih izjavah *dobro počutje*. Vendar definicija takega tipa dobrega počutja ni površinska, temveč globinska. Gre od čistih estetskih občutkov (»všeč mi je peti«) do projiciranja sebe v prihodnost (»rada bi pela v odraslem zboru«), mimo zavedanja lastnih razvojnih (z)možnosti (»rada bi pela boljše«) vse do globljih ekstatičnih občutkov (»rada delim magijo glasbe«), socialnih vzgibov (»zbor je del mojega življenja«, »rada delim isto strast z ljudmi«) ali celo identitetnih definicij (»petje v zboru me definira«).

Na tem mestu, v tako pisani paleti čustvenih in miselnih vzgibov, postane ključna vloga tistega člana, ki vse tovrstne elemente združuje in katalizira, kar je pravzaprav ena izmed vlog zborovodje/dirigenta. Sam imam za zelo pomenljivo podobo, ki zborovodjo primerja s svetilnikom. Ta kaže pot in usmerja. V lepem vremenu ali svetlobi je njegova prisotnost znamenje stabilnosti: vem, kam moram. V temi in neprilikah je njegova luč tista, ki me pripelje v varen pristan. Ta definicija zavzema – še pred glasbeno podobo dirigenta – njegovo pedagoško ali človeško plat. Prva je učljiva, za drugo je potrebno močno zavedanje, ki je včasih bolj potrebna večšina kakor glasbena ...

Toda ... Ali smo svoje pevce kdaj povprašali, kako sami gledajo na zborovodjo, kako si predstavljajo njegovo vlogo, katera je v njihovih očeh podoba zborovodje?

Tudi tu sem med svojimi pevkami in pevci opravil krajšo anketo. Odgovorili so na vprašanje, ki je bilo bolj razčlenjeno. V otroškem zboru sem vprašal, »katera je po vašem mnenju vloga zborovodje«.

Spet navajam entropično:

... mora dobro poznati skladbo, raje na pamet, mora dobro vedeti, kdajujemo forte ali piano in mora znati dirigirati.

Petra, 6 let

... mora dobro poznati teorijo glasbe in znati peti, da nas lahko dobro nauči.

Mara, 10 let

... mora upoštevati naše želje in med vajami mora biti resnost in hkrati zabava.

Emi, 8 let

... mora poenotiti različne glasove in iz njih narediti novega, ki je lepše.

Sara, 7 let

Sodeč po odgovorih so otroci od 6. do 10. leta lahko zelo dobra ogledala za posameznega dirigenta.

Pri mladih od 16. do 20. leta pa sem vprašal, »katere so lastnosti, ki jih mora imeti dober zborovodja«. Takole so odgovorili:

Energičen, pripravljen, spoštljiv, ambiciozen, zna ustvariti dobro vzdušje in skrbi za skupnost.

Mira, 18 let

Mora vzpostaviti s pevci tak odnos, ki je v delovnih trenutkih strog in avtoritativen, v prostem času pa prijateljski.

Pietro, 19 let

Človečnost.

Urška, 17 let

Predaja ljubezen do glasbe, spoštuje vsakega posameznika, da se vsak čuti pomemben člen zbora. Zaveda se potenciala zbora in ga razvija, da ta ne ostaja »na istem mestu«.

Sara, 19 let

Ne teži preveč. Se posveča vsem pevcem.

Marta, 20 let

Kar me osebno žene naprej, je vztrajnost, ki jo dirigent ima.

Nejka, 19 let

Je prijatelj in umetnik, ki deluje skupaj s tabo.

Eva, 19 let

Je kot oče svojim otrokom.

Lucija, 17 let

Naštete podobe so evokativne. Vsebujejo zelo razvejeno dihotomijo, saj so zmes lahkotnosti in resnobe, ambicije in želja ter neprestanega nihanja med človeško

in sublimno platjo umetnosti in prek nje tudi življenja samega. Za pevce smo zborovodje nosilci različnih vlog, očitno med sabo povezanih, vendar včasih tudi zelo oddaljenih. O tem kroži nešteto bolj ali manj resničnih zgodb, ki na svetovnem medmrežju dobivajo tudi svojo ironično ikonografijo. Morda ste že videli sliko z naslovom „the many hats of a choir director“, kjer smo v eni sami osebi združeni dirigenti, motivatorji, terapeuti, zgodovinarji, dietologi, menežerji, potovalni agenti, šoferji in še bi lahko našteval ...

Pravzaprav nas javno mnenje po eni strani postransko obravnava, saj smo zborovodje v najboljšem primeru le slaba kopija orkestrskih dirigentov, ki so postali v javnem imaginariju eden od simbolov (volje do) moči, po drugi pa se sami zavedamo, da je to netipičen način vodenja, ki zajema veliko veščin, od izjemne glasbene izobraženosti (v kateri je zajeto vse od vokalnosti do vodenja fraz, harmonije, analize, kompozicije in zgodovine), čuta za timsko delo, sposobnosti empatije, literarnega čuta (največkrat operiramo z besedili) vse do poznavanja elementov metrike, plesa, anatomije, fizike, razpolaganja s človeškimi viri, duhovnega vodenja in še kaj bi lahko našteali. Če dodatno ironiziramo, bi lahko vsak zborovodja nosil majico z napisom: *I am a choir conductor, what is your superpower?*

V resnici seveda nihče izmed nas ni superheroj, bolj se nagibam k interpretaciji, da je velika večina zborovodij predanih ljudi, ki želijo izboljšati svet, predvsem pa tega ne delamo sami, saj ni zborovodje brez zbora.

Tako postane jasno, da je zborovska glasba izjemno timsko zasnovano delo. »Zborovsko izkustvo je ekipno izkustvo.« (Di Lorenzo 2020: 37)

Če za vodilo jemljemo misel, ki naj bi jo izrekel Erazem Rotterdamski, in sicer, da je »prvi korak do znanja medsebojna ljubezen učenca in učitelja«, kar nas pelje spet v vode helenske klasike, lahko razumemo, iz katerih vzgibov se rojeva možnost, da zborovodja ustvari iz heterogene skupine pevcov skupnost različno čutečih, a enako utripajočih ljudi. Pojem ljubezni, ki

Velika večina zborovodij je predanih ljudi, ki želijo izboljšati svet, predvsem pa tega ne delamo sami, saj ni zborovodje brez zbora.

izhaja iz Erazmovega stavka, gre razložiti z drugim velikanom sodobne psihologije, Erichom Frommom, ki pravi (2006: 24), da je »ljubezen zrel odgovor na eksistenčni problem« in jo razlikuje od drugih *simbiotičnih združitev*, pri katerih je ena stran bolj odvisna

od druge. Pri ljubezni, kot jo pojmuje Fromm (2006: 26), gre za vprašanje *dajanja* oz. darovanja, v katerem lahko obe strani, če sta dovolj osveščeni, z dajanjem ne izgubita ničesar. Pravzaprav je glavni značaj ljubezni prav dajanje, ne pa sprejemanje. Temu avtor pripisuje poseben status in pomen. Dajanje je zanj »najvišji izraz zmožnosti. Prav tedaj, ko dajem, doživljam

svojo trdnost, svoje bogastvo, svojo moč. Občutek povečane vitalnosti me napolni z veseljem. [...] Dajanje me potemtakem bolj veseli kakor prejemanje – ne zato, ker bi bil prikrajšan, temveč zato, ker z dajanjem pokažem svojo živost.« (Fromm 2006: 27) Ob tem velja omeniti še štiri temeljne elemente dejavne ljubezni, ker so vsi (ob dajanju) ključni pri razvoju odnosa posameznika do skupine. To so po Frommu (2006: 29) še *skrb, odgovornost, spoštovanje in vednost*. Vsi ti elementi so tudi med seboj soodvisni.

Če se osredotočimo na element *dajanja*, skušajmo premisliti, katera je pri tem specifična zborovodje.

V času hitrega pretoka podatkov in površnosti informacij je ena izmed temeljnih značilnosti prav možnost, da vodi pevca v odkrivanju globin, ki so glasbene, psihološke, čustvene; uči plavanja »proti toku«; omogoča poslušanje, ki ni le glasbeno, ampak je celovito, psihofizično, v kolikor mora posameznik zlit svoj glas v enotnost fiktivnega »tretjega« glasu, za katerega nas mala Sara (gl. zgoraj) uči, da je lepši

od vseh, ki sestavljajo njegovo vsoto. Poleg tega je vloga zborovodje tudi učenje »dajanja« svobode, saj je zbor nenehno fluktuantna in mutirajoča skupina (koliko bolečin doživljamo zborovodje ob vsakem pevcu, ki seveda iz najplemenitejših razlogov zapusti skupino, kar je izjemna življenjska šola odpovedovanja navezanostim). Predvsem pa ostaja zborovodja lahko dragocen osebni spremljevalec, »starejši brat«, stoječ nekje med staršem in prijateljem, saj je za ustvarjanje umetniškega presežka nujno poznati v obisti duše, s katerimi so-deluje.

Kaj pa pevec? V čem je *dajanje* pevca lahko koristno za skupino/skupnost in kako?

V naših zborih pojejo pevci heterogenega izvora in različnih motivacij in znanj. Poliedričnost figur, ki soustvarjajo zvočno in čustveno okolje, je pri tem dodana vrednost, saj upošteva individualno specifično posameznika, kateremu lahko zborovodja daje dovolj pozornosti in svobode v okviru njegove enkratnosti, vsota vseh posameznih enkratnosti pa omogoča ustvarjanje skupine oz. skupnosti. Tu pa je treba, da vsak pevec (pod budnim mentorskim vodstvom svojega zborovodje) premakne svoje gledišče do skupnosti na način, ki ne obstoji na podlagi videza, temveč na podlagi vsebine in vključuje lastno individualnost kot ključ do identitete zbora-skupine-skupnosti. Pozornost pevca je treba premakniti od »sem boljši ali slabši od ...« do »nihče ni tak, kot sem sam«, kar naglasi pevčevo unikatnost (Di Lorenzo 2020: 38) in jo postavi v službo skupnosti, v kateri se individualnosti ne izničijo, temveč postanejo možnost odgovorov na življenjska vprašanja. V odnosu, ki izpostavlja identiteto in edinstvenost posameznika (ki je seveda tako glasovna kot značajska), lahko zbor zaživi kot *skupnost*, v kateri se odnosi pletejo predvsem na podlagi iskrenosti. Ta predpostavlja tudi določeno mero tveganja, saj je v trenutku, ko nekomu zaupam, tveganje implicitno. Tak odnos pa bo prinesel tudi v vsako izvedbo potrebno magijo, o kateri smo slišali že pri zgornjih odgovorih posameznih pevcev in pevk. Nobena izvedba ni podobna drugi, saj je vsaka rezultat trenutka, ki ga soustvarjajo silnice, o katerih skušam tu spregovoriti. Medsebojno zaupanje, ki ga skupnost ponuja v primerjavi s skupino, in posledični faktor tveganja sta garant tudi za pogum in drznost, kar se neizbežno kaže v tem, kar skupina/skupnost skupaj ustvarja, kar bi v našem primeru predstavljale

V času hitrega pretoka podatkov in površnosti informacij je ena izmed temeljnih značilnosti prav možnost, da vodi pevca v odkrivanju globin, ki so glasbene, psihološke, čustvene.

Identiteta, ki se na ta način lahko poustvari posebno v odraščajočih zborih, je pomembna na človeški in simbolni ravni. Da pride do tega, je ključna tudi sestava posameznega zbora. Idealna je pri tem uravnotežena zastopanost obeh spolov.

posamezne glasbene izvedbe. Čim večja je povezanost v skupnosti, tem močnejši bo faktor tveganja in drznosti tudi v glasbi, kar predpostavlja večje vpletanje čustev, ki lahko zajamejo zbor in poslušalce, ker je angažiranost k skupnemu cilju bolj ozaveščena.

Identiteta, ki se na ta način lahko poustvari posebno v odraščajočih zborih, je pomembna na človeški in simbolni ravni. Da pride do tega, je ključna tudi sestava posameznega zbora. Idealna je pri tem uravnovešena zastopnost obeh spolov, vemo pa, da je fantovski del po zborih po navadi precej maloštevilen. O razlogih, zakaj je tako, ne bomo razpravljali, lahko pa razglabljam o možnostih, da se več fantov vključi v zborovsko petje.

V kolektivni zavesti so fantje za zbor manj primerni kot dekleta, vendar je to le floskula, ki se opira na stereotipe. Res pa je, da je doživljanje zborovskega petja pri fantih načeloma različno. Če je pri dekletih estetski čut bolj razvit že v nežnejših letih, je pri fantih nekoliko latenten, bolj prihaja na površje njihova tekmovalnost, ki pa lahko postane izjemna priložnost za ves zbor. Ker fantje nenehno potrebujejo dokazovanje in izzive, je lahko njihova angažiranost dobra možnost za hiter napredek zbora, kar bo seveda ugodno vplivalo tudi na dekleta, ki bodo s svojim estetskim čutom in pazljivostjo tudi sama vplivala na globlji razvoj notranjih vzgibov pri fantih, ki potrebujejo najprej adrenalinske izkušnje, ki startajo iz površine proti notranjosti, medtem ko pri dekletih opažam obratno pot, iz globljih estetskih doživljanj lahko uberejo pot proti bolj površinskim občutkom. Vsaka »kategorija« lahko torej prek lastnih prirojenih kompetenc razvija svoj estetski čut in pride do medsebojnega vpliva, kar seveda pomaga skupini/skupnosti do dodatnih pomembnih korakov na poti. Problem nastane ob dejstvu, kako fantom omogočiti večje pristopanje k zborovskemu petju. Zagotovo jim je treba ponuditi različne izzive, saj bodo težje od deklet zdržali uro, poldrugo uro vaj ali morda celo več, tako da bodo relativno mirni na svojih stolih. Sam sem si v trenutku, ko sem imel srečo, da sem od svojih predhodnikov dobil zbor s polovičnim številom fantov, ki so ravnokar začeli obdobje mutacije, pomagal predvsem z ustvarjalnostjo. V pogovorih z različnimi strokovnjaki sem prejel veliko med sabo nasprotujočih si nasvetov, od tega, da naj jih pustim, da v tem obdobju ne pojejo, do tega, naj jim omogočim, da pojejo v okviru svojih zmožnosti, ne da bi jih pri tem forsiral. Odločil sem se za slednjo

in svojim fantom tako omogočil miren prehod skozi delikatno fazo. Obenem sem si pomagal s širjenjem repertoarja, tako da sem jemal skladbe, ki so za mladinski zbor že predstavljale višjo stopnjo interpretativnih in vokalnih zmožljivosti, tudi ker sem altovsko linijo zaupal fantom, ki so tako ustvarili posebno zvočno barvo (in občutili pomembnost svoje vloge!). Ker sem računal na to, da bodo izziv sprejeli z zanimanjem, sem tvegati, in to se je izkazalo za odločilno potezo, saj so fantje postali tako močno »okuženi« s petjem, da so zatem spoznali njegovo estetsko plat in jo negujejo še danes, ko so stari dvajset in več let. Pred časom smo eksperimentalno projektirali poskusili s fantovskim zborom, v katerem prepevajo vsi fantje iz zborovske piramide, ki je nastala v Gorici na SCGV Emil Komel. Ta kombinacija je dala posebne zvočne in karakterne značilnosti. Naj navedem pri tem le občutek otroškega čudenja, ko so osem- in desetletniki zaslišali za sabo zrelejše moške glasove in so se zavedali, katera je njihova možna pot do razvoja. Včasih je morda tudi prav, da otroku omogočiš sanje o njegovi prihodnosti, ne le na profesionalni, športni ali kulturni ravni, temveč tudi na človeški in posledično zborovski, kajti prav ta gre vedno z roko v roki s človeškim razvojem. Če želiš torej mladega človeka dosmrtno okužiti z zborovskim petjem, mu omogoči vpogled v njegove neštete zmožnosti, zagotovo bo našel tisto, ki mu je najbolj prikladna in se je bo oklenil, saj mu bo omogočala tako primerno dozo tveganja kot osebno prikovanost v lastne gotovosti.

Včasih smo zborovodje prisiljeni k ustvarjalnim in nekonvencionalnim rešitvam, ki so v glavnem sad izbir in izkustvenosti (ter nekoliko tudi zdrave brezglavosti), kajti na različnih študijskih stopnjah

Če je pri dekletih estetski čut bolj razvit že v nežnejših letih, je pri fantih nekoliko latenten, bolj prihaja na površje njihova tekmovalnost, ki pa lahko postane izjemna priložnost za ves zbor.

Če želiš mladega človeka dosmrtno okužiti z zborovskim petjem, mu omogoči vpogled v njegove neštete zmožnosti, zagotovo bo našel tisto, ki mu je najbolj prikladna in se je bo oklenil.

Včasih smo zborovodje prisiljeni k ustvarjalnim in nekonvencionalnim rešitvam, ki so v glavnem sad izbire in izkustvenosti (ter nekoliko tudi zdrave brezglavosti), kajti na različnih študijskih stopnjah se izobražujemo na podlagi ideala.

demijah in drugih vzgojno-izobraževalnih institucijah, ki bi zborovsko glasbo obravnavale še bolj celostno in funkcionalno.

se izobražujemo na podlagi ideala. Treba pa je vedeti, da bo po končanem akademskem študiju zborovodja imel več možnosti, da stopi pred otroški zbor, ki ga je treba šele postaviti, kakor pred profesionalno skupino izurjenih, izkušenih in predanih pevcev. Skratka: zborovodja mora v veliki večini primerov sam vzgojiti pevce svoje prihodnosti. Morda nam ti izzivi lahko služijo, da bi bilo v tem smislu mogoče tudi širše razmisliti o posodobitvi študijskih kurikularnih dejavnosti na aka-

Namesto sklepa

Da bo lepota odrešila svet zborovodje, verjetno ne dvomimo, sicer ne bi počeli tega, kar nas tako globoko opredeljuje. Pri tem početju pa nismo nikoli sami, potrebujemo skupino ljudi, s katero rastemo z roko v roki, glasom ob glasu in zavestjo ob zavesti. Bolj podobni smo kirurški ekipi v operacijski sobi, kjer ima vsak udeleženec natančno določeno vlogo, brez katere operacija ne bo uspešna. Pri tem pa se je treba zavedati, da *skupnost*, ki jo lahko glavni kirurg – zborovodja ustvari, temelji na pozitivni spodbudi, ki izhaja iz ljubezni.

To sem sam občutil, ko sem pred leti poslušal pevsko revijo Zlata grla v Gorici, ki ima že dvajsetletno zgodovino in stalno raste v kakovosti.

Na vrsto je prišel otroški zbor, katerega člani so počasi začeli korakati na oder. Mala pevka, ki je imela težave pri hoji, je prišla na oder in odšla z njega v naročju svoje zborovodkinje. Med gromkim in prisrčnim aplavzom publike. Vse je bilo tedaj v trenutku jasno. Ko začneš peti v zboru, se zavedaš, da ni pomemben samo glas. In ko to spoznaš, takrat nehaš.

Ali pa ne nehaš nikoli več.

Viri in literatura

- Coloroso, B. (1996). *Otroci so tega vredni*. Ljubljana: Tangram.
- Di Lorenzo, C. (2020). Il coro in adolescenza: questioni identitarie. *Choraliter*. XXI/60. 36–38.
- Fromm, E. (2006). *Umetnost ljubezni in življenja*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Mina, C. (1996). *Psicologia dell'amore*. Padova: Edizioni Messaggero.
- Nucci, G. (2007). Il direttore di coro come *leader* del gruppo. *Choraliter*. VII/22. 8–12.